

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 27.02.2026

Kabul Tarihi: 17.05.2026

Yayın Tarihi: 22.06.2026

Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi, 2026, 6(1): 90-109

Research Article

Received Date: 27.02.2026

Accepted Date: 17.05.2026

Published Date: 22.06.2026

DOI Number: 10.59902/yazit.1899343

DİNİ TEORİNİN KONUSU OLARAK KUTSAL *

The Sacred as a Subject Of Religious Theory

Salih YALÇIN*

ÖZ

İnsanın varlığı, hayatı, evreni, dünyayı ve içindekileri anlamlı bir bütünlük içinde kuşatıcı bir şekilde anlayıp yorumlaması sürecinde din, temel öneme sahip bir gerçeklik olarak anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda din insanın yeryüzünde bulunduğu süreç içinde ortaya çıkan ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik soru ve sorunlarına ürettiği cevaplarla hayatın yaşanma biçimlerinden gündelik yaşamın anlık pratiklerine varıncaya değin geniş bir yelpazede anlamın inşasına katkı sunacak tekliflerde bulunmaktadır. Kendisiyle kutsal bir kozmosun inşa edildiği din, toplumsal hafızada referans evrenleri oluşturarak dünya içindeki olay ve olguları anlamlı bir referans evrenine yerleştirmekte, aynı zamanda bu olay ve olguların meşrulaştırıldığı düşünce dünyaları kurulmasında da rol oynamaktadır. İnsanların anlamlandırmakta zorlandığı ve bazen dayanmakta güçlük çektiği durumlarda din, bu durumların kuşatıcı bir kutsal realite içinde yasallaştırılarak gerçekliğin toplumsal olarak kurulduğu anlam evrenleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla din, insanın içinde bulunduğu dünyada karşılaştığı sorunlara nihaî çözümler üreten kutsal bir anlam mekanizması olarak işlev görmektedir. Dinin teorik sınırlarının insanî bir çabayla teolojik olarak belirlenmesi ise kutsalın ifade ettiği anlam temelinde gerçekleşmektedir. Zaman içinde tecrübe edilen ve sürekli yeniden inşa edilen toplumsal hayat pratikleri kutsalın anlamına dair inançları farklılaştırmakta, daralan ve genişleyen kutsallık anlayışları birey ve toplumların tecrübe dünyalarında farklı anlam evrenleri içinde yeniden yorumlanabilmektedir. Gündelik yaşamın sürekli değişen dinamik karakterine bağlı olarak yeni anlam setleri içinde farklı şekillerde yorumlanan kutsal, dinî teorinin oluşmasına zemin hazırlayan temel referans çerçevesini oluşturmaktadır. Kendisini kutsal olmayandan/profandan ayıran bir anlam dünyası içinde konumlandırılan kutsal; zaman, mekân, nesne ve şahıs gibi fenomenlerde tezahür etmektedir. Aynı zamanda mit, sembol ve ritüel aracılığıyla görünürlük kazanarak nesnel dünyada insanî yorumların konusunu ve dinî teorinin süreç içinde farklı şekillerde anlamlandırıldığı düşünsel dünyanın sınırlarını oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: din sosyolojisi, kutsal, dinî teori, mit, ritüel, sembol

ABSTRACT

In the process by which human beings seek to comprehend and interpret existence, life, the universe, the world, and all that it contains within a coherent and meaningful framework, religion emerges as a fundamental and indispensable reality. In this context, religion offers contributions to the construction of meaning across a broad spectrum -from the ways in

* Bu makale, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda, Prof. Dr. Şaban Erdiç danışmanlığında yürütülen *Devlet Televizyonu Olarak TRT'de Dinî Teorinin Temsili -Payitaht Abdülhamid Dizisi Örneği-* başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, Sivas-Türkiye. E-posta: winlivehot@hotmail.com. ORCID: 0000-0002-6050-9445.

which life is lived to the immediate practices of everyday experience- by providing responses to the ontological, epistemological, and axiological questions and problems that arise throughout the human presence on earth. Religion, through which a sacred cosmos is constructed, establishes universes of reference within social memory, situating events and phenomena in the world within a meaningful referential framework. At the same time, it plays a role in the formation of intellectual worlds in which these events and phenomena are legitimized. In circumstances that individuals find difficult to interpret or endure, religion creates universes of meaning in which such situations are incorporated into an encompassing sacred reality and thereby socially constituted as part of the real. Thus, religion functions as a sacred mechanism of meaning that offers ultimate solutions to the problems encountered by human beings in the world. The theological determination of the theoretical boundaries of religion through human effort occurs on the basis of the meanings attributed to the sacred. The practices of social life, experienced over time and continually reconstructed, differentiate beliefs concerning the meaning of the sacred; conceptions of sacredness that contract or expand may be reinterpreted within different universes of meaning in the experiential worlds of individuals and societies. Owing to the constantly shifting dynamics of everyday life, the sacred -interpreted in various ways within newly emerging sets of meaning- constitutes the fundamental referential framework that underpins the formation of religious theory. The sacred, which situates itself within a realm of meaning distinct from the non-sacred/profane, manifests in phenomena such as time, space, objects, and persons. At the same time, by gaining visibility through myth, symbol, and ritual, it becomes the subject of human interpretation within the objective world and delineates the intellectual boundaries within which religious theory is continually re-signified throughout the course of social experience.

Keywords: sociology of religion, sacred, religious theory, myth, ritual, symbol

Giriş

İnsanoğlunun dünyayı, dünyanın içindekileri, olayları ve olguları anlayıp kendisi için anlamlı bir zemine yerleştirmesinde kendisine yol gösterici olarak din, en temel etkenlerden biri olarak anlam kazanmaktadır. Zihinsel ve ruhsal bağlamda insanın iyi oluşuna sunduğu katkı yanında din, toplumsal dünyanın bireyi aşan gerçekliği içinde kendisini ait hissedeceği bir değer evreni de inşa etmektedir. Bireysel ve toplumsal yaşam pratiklerinin tecrübe edilerek farklı anlam evrenlerinin hayat bulduğu bu süreçte gündelik hayat içinde karşılaşılan olay ve olgular, kutsala ve aşkın olana referansla nihai anlam dünyalarına taşınarak bireysel bilincin şemalarından geçip toplumsal hafızanın kodlarında ortak değerler üretilmesine imkân vermektedir. Sonrasında birer davranış olarak toplumsal dünyaya aktarılan eylem yapıları, kişinin içsel dünyasında yorumlanıp belirli bağlamlara yerleşik olarak bilişsel süreçleri izlemekte ve bireyden dışarıya doğru taşarak onu aşan bir toplumsal dünyanın oluşmasına kapı aralamaktadır.

Bir toplum içinde yaşayan, duygu, fikir, inanç ve davranışlarıyla toplumu etkileyen ve bunların oluşup gelişmesinde toplumdan etkilenen bireyin hayatı yorumlamak için kullandığı *genel anlamlar sermayesini koruma çabası* olarak da ifade

edilebilecek olan din aynı zamanda toplumun sahip olduğu değerler dizgesi ile o toplumun içinde bulunduğu *genel varoluş düzeni arasındaki anlamlı ilişkiyi* de tesis eden bir faktör olarak bulunmaktadır (Geertz, 2010:153). Tarihsel süreçte ortaya çıkan kırılma anlarında yaşanan gelişmelerin etkisiyle yeni anlam kalıpları içinde farklı yorumlara konu olmakta, ilk ortaya çıktığı tarihsel ve toplumsal şartlardaki inanç ve uygulama şekillerine yapılan referansı korumakla birlikte yeni birtakım kutsallaştırmalar ve pratikler ekseninde varlığını devam ettirmektedir.

Somut pratikler anlamında ayin ve ibadet olarak davranışa dönüşen din bir yandan da ahlaki, felsefi ve teolojik yorumlarla değişik örgütlenmelerin temeli olmakta, bireyin kutsal kabul ettiği şeyle kurduğu bağlantıyı ifade eden öznel tecrübenin anlam alanını şekillendirmektedir. İçinde yaşadığımız evreni tanımlama, tanıma ve kabul etme biçimlerimizi belirleyen bir karaktere sahip olmasıyla yaşadığımız olay ve olguları yorumlama şekillerimizi etkileyerek farklı aksiyolojik kabulere ulaşmamıza dayanak oluşturmaktadır. Bu haliyle din, rasyonel bir tarzda ulaşamayacağımız ve güvenli olarak kabul ettiğimiz alanlar sunarak evreni bir kozmos şeklinde algılamamızın da önünü açmaktadır (James, 2017: 41-57). Anlamlı ve kuşatıcı bir bütünlüğün inşa edilerek bu bütünlük içinde bir varoluşu gerçekleştirilmeye çalışmakta, ortak bir değer dünyası oluşturarak bu dünya içindeki bireyleri *manevi bir toplum* olarak bir araya getirmektedir. Sosyolojik bir bağlamda ele alındığı şekliyle belirli inanç ve pratikler ekseninde bir toplumsal yapının oluşturulması ve bu yapının korunmasına çalışan din, *kutsalla, yani diğerlerinden ayrılan ve yasaklanmış şeyle ilgili inançlardan ve amellerden oluşan tutarlı bir sistem* olarak tanımlanmaktadır (Durkheim, 2018: 50).

Dini en genel bağlamda *kutsalın tecrübesi* olarak (Wach, 1995: 37) ele alan bu çalışma “dinî tecrübe bağlamında kutsal nasıl tezahür etmektedir?” sorusunu merkeze almaktadır. Bu bağlamda dinî tecrübenin ne olduğu ve kutsalın tezahür etme biçimleri zaman, mekân, nesne ve şahıs; yansıma biçimleri ise mit, sembol ve ritüel olarak değerlendirilmiştir. Çalışma nitel teknikle hazırlanmış, doküman analizi modeliyle elde edilen bulgular fenomenolojik bir bağlamda değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1. Din

İnsanlığın yeryüzü serüveni, yaşamın devam ettiği süre içinde dünyaya, içindakilere ve dünya sonrası hayata dair sorularına cevap aramak, bu arama sürecinde gündelik hayat pratikleri içinde karşılaştığı sorunlara çözüm üretmek ve bu üretkenliğin ortaya çıkardığı kolektif tecrübe ile anlamlı bir hayatın inşa edilmesi olarak ifade edilebilmektedir. Anlam arayışı bir yandan insan aklının ürünü olarak ortaya çıkan felsefe diğer yandan da vahiy ve din olarak ilahî/kutsal yardımlarla sürdürülmektedir. Bu anlamda din, insanlığın tarih boyunca devam eden hakikat arayışında kendisine yardımcı olan bir olgu olarak gerçeklik kazanmaktadır.

Felsefeden ayrı olarak tamamen entelektüel bir olguya indirgenemeyecek olan din, Tanrı/kutsal ile insan arasında kurulan bir bağ, bu bağın insanın dışına taşan yansımaları olarak adanma, dua, ibadet ve cemaat gibi şekillerde ortaya çıkan bir *tecrübe* olarak ifade edilmektedir. Mutlak bir yüce varlıkla kurulan ilişkinin karşılığı olan bu tecrübe bir yandan içsel/batın bir karaktere sahipken diğer yandan da olgusal bir gerçekliğe dönüşme sürecinde dışsal/zahir bir özelliğe bürünmektedir. Bu anlamda din diye ifade edilebilecek olan bu tecrübenin bir taraf ilahî bir temele yaslanırken diğer taraf beşerî bir karakter göstermektedir. Beşerî yapının da vicdana, ruha ve içsel olgunlaşmaya dayalı taraf daha çok kişisel olarak nitelenirken ibadet, ayin, teoloji ve dinsel örgütlenme taraf ise toplumsal ve kurumsal alanın temellerini oluşturmaktadır (James, 2017: 39).

2. Dinî Tecrübe

Dinin kökenine dair yapılan yorumlarda ne çıkan *dinî tecrübe*, dinin ilahî ve beşerî anlam yapıları içinde ifade ettiği karşılığı öncelemektedir. Bir Tanrı inancına sahip olmayan non-teistik dinlere mensup olanların da yaşadığı bu tecrübe, Mutlak Hakikatın keşfedildiği (mkşefe) ve ona şahit olunduğu (müşahade) süreci belirtmektedir. Bu anlamda Charles Y. Glock da dindar bireyin Mutlak Hakikatle herhangi bir zamanda ve herhangi bir şekilde temasta bulunduğunu ve bu temas esnasında dindar bireyin dinî bir tecrübe yaşadığını belirterek bu tecrübenin üzerinde durulmaya değer bir özelliğe sahip olduğunu belirtmektedir (Glock, 2017: 295).

Bir Tanrı inancı barındırmayan (Hinduizm, Budizm vb.) dinlerin de bulunduğu göz önüne alındığında dinin bir tecrübe olarak ifade edilip tanımlanması, *kutsal* temelinde bir anlayışın merkeze alınmasını gerekli kılmaktadır. Burada da bireysel, kültürel ve toplumsal farklılıkların ortak bir kutsal anlayışına imkân vermediği bilindiğinde dinî tecrübenin tanımlanmasının zorluğunu görmek mümkün olacaktır. Bununla birlikte bir kutsal anlayışı ve bu anlayış temelinde kutsal kabul edilen varlıkla kurulan ilişkinin tecrübesi olarak dinî tecrübe; sonlu bir varlığın bazen belli hazırlık aşamalarından geçmek bazen de sunulmak/verilmek suretiyle kutsal olarak görülen Sonsuz Varlık'ı idrak etmesi, hakikati doğrudan kavraması ve bunun sonucunda Sonsuz Kaynak'tan hads/sezgisel olarak elde ettiği bilgiye göre hayat yeniden anlamlandırıp şekillendirmesi ve tüm varlıklara, kaynağını tabiatüstü Kudret'ten alan sevgi/aşk ile bakması, onunla kendisi arasında nadir olan bir 'an'da olağanüstü bir hal yaşamasıdır (Hemşinli, 2021: 57).

3. Dinî Teori

İnsanlığın yeryüzünde bulunduğu tarihsel süreçte yaşadığı hayat anlamlandırma pratiği içinde kendisine yol gösterici bir etken olarak din, aşkın ve kutsal bir güçle kurulan ilişki ve iletişime bağlı gerçekleşen bir olgu olarak geçmişte olduğu gibi bugün de yaşam dünyaları oluşturma ve anlam evrenleri kurma gibi önemli fonksiyonları yerine getiren bir unsur olarak varlığını devam ettirmektedir.

Kendine ait özsel karakteriyle bir yandan sabit ilkelerle köklü bir gelenek oluştururken diğer yandan da dinamik karakteri sayesinde değişen şartlara karşı geliştirdiği uyum mekanizmasıyla bireysel ve toplumsal bir olgu olarak gerçeğliğini korumaktadır. Bir taraftan insanın kendi iç dünyasında tecrübe ettiği bir olgu olan din, sahip olduğu anlam dünyasının bireyden dışarıya doğru taşarak inşa ettiği gerçeğlik dolayımında evrensel bir özellik de göstermektedir (Tümer, 2025).

4. Kutsal

İnsanın hem kendisinin hem de evrenin varoluşuyla ilgili sorularına cevap arayışının bir tür zemini olan kutsal, günlük ve sıradan olandan ayrı, *inanamlar arasında hem korku hem de sayđı duyguları uyandıran* olgu, olay ve durumları ifade etmektedir (Arda, 2003: 371). Yasaklarla korunup izole edilen şeyler anlamındaki kullanımı ise Durkheim tarafından din dışı olan ile bir karşıtlık içinde ele alınmaktadır (Durkheim, 2018: 44). Durkheim'a göre bu ayırım, sadece dinin ve düşünce dünyasındaki temel fikirlerin değil aynı zamanda *insan düşüncesinin kaynağımın da çerçevesini* oluşturmaktadır (Nisbet, 2020: 439). Sayđı ve korku şeklinde zıtlık barındıran anlam alanı, kutsalın Latince ifadesi olan *sacer* kelimesinin bir yandan *kutsalı* diğer yandan da *lanetli olanı* belirtiyor olmasında da karşılığını bulmaktadır (Eliade, 2014: 39). Kutsalın anlam alanı içinde bulunan *yasaklık* durumunu *Tanrıya adanmanın bir biçimi* şeklinde yorumlayan Agamben'e göre de müphemlik barındıran kavram, aynı zamanda kendini adama ve vakfetme anlamlarını da kapsamaktadır. Dolayısıyla kutsal kavramının taşıdığı muğlak karakter birbirine zıt özelliklerin bir arada bulunduğu bir formülasyonda gerçeğlik kazanabilmektedir (Agamben, 2013: 97). Bu anlamda temiz ve temiz olmayan, uğurlu ve uğursuz gibi zıtlıklar, aynı sınıfa ait iki tür olan ve aralarında geçişkenlik bulunan kategorilerdir. Bu durum aynı zamanda kutsalın belirsizliğinin de bir ifadesidir (Durkheim, 2018: 389).

Bir tür değerler sistemi inşa eden kutsal, bu sistemin aynı zamanda koruyucu unsuru olarak doğrudan Tanrı ile bağlantılıdır. İnsanın kendisini yabancı olduğu bir dünyada değil de kendi evinde / cennette hissetmesinin ya da bu dünyada bir cennet inşa etme isteğinin yaslandığı bir zemine de kaynaklık eder. Bu bağlamda her insani eylem ve pratiği *tanrısal* bir dünyaya gönderme yaparak meşrulaştırır (Karadeniz, 2018: 380).

Kutsalın bireysel boyutta tecrübe edilmesi kadar kutsala dair inanç ve tutumlar da insan ve toplum yaşamında temel öneme sahiptir. Yalnızca geleneksel söylem kalıplarında değil hayatın her dönem ve aşamasında kutsala dair tanımlama ve ifadelendirmeler özellikle dikkat çekicidir. Bir şekilde tezahür ederek gündelik dünyada ve toplum yaşamında gerçeğlik kazanan kutsal, toplumların fiziksel ve sosyal dünyaya dönük tecrübelerinde kendisini gösteren bir mutlaklık ve üst-düzenleyicilik anlamını ifade etmektedir (Gündüz, 2009: 12).

4. 1. Kutsalın Ayırıcı zellikleri

Bir yandan bireysel dünyada diğer yandan toplumsal süreçlerde gerçeklik kazanarak anlam dünyalarının kurulmasının imkanını hazırlayan kutsal, sahip olduğu özelliklerle kompleks yapıya sahip bir kategori olarak anlaşılmaktadır. Özelikle Rudolf Otto'da bireysel ve mistik denilebilecek bir bağlamda ele alınan kutsal, başka bir şey aracılığıyla ifade edilemeyip yalnızca kendisi aracılığıyla tanımlanabilen *numinous* bir tecrübe olarak değerlendirilir. Latince aslında Tanrı anlamına gelen *numinous*, bireyin bizzat kendisinin yaşayıp tecrübe etmesi gereken ve başka bir şeye indirgenemeyen bir gerçektir. Doğstnn sıfatı olan kutsal, sezgisel bir tecrübe olduğu için dile getirilemez ve ifade edilemez olandır. Nedensel olmayan bir ze sahiptir (McGinn, 2014: 11).

Bir şeyin kutsal olarak kabul edilmesi, onu sıradan veya gündelik korkulardan ayırarak özel bir *rperti* şeklinde algılamaya yol açar. Bu durum, esrarengiz ve tekin olmayan bir duygu uyandırır. Metafizik varlık kategorisi içinde kabul edilen cin, şeytan ve melek gibi olgular ve mitolojinin beslendiği kültürel zemin, bu *rperti* hissinin tecrübe edilmesine bağlı olarak oluşmaktadır (Otto, 2014: 46).

G unsuru, *haşmet* olarak ifade edilebilecek olan; irade, baskı, kudret ve her yerde olma gibi özelliklerin yansıdığı etkidir. Bu etki, mistik tecrübe içindeki müridin, kendisini yakıp yok edeceğinden korktuğu aşka benzemektedir. Bir tevazu duygusunun egemen olmasıyla birlikte insanüstü bir varlığın mutlak yönetimi altında yaşanan hiçlikle karakterize bir tecrübenin yansıması olarak ifade edilmektedir (Otto, 2014: 54-55).

Mutlak bir korku ve bununla birlikte bir sayđı uyandıran kutsal, korkulmasından dolayı sahip olduğu iticilik yanında cezbeden, büyüleyici ve kendinden geçiren bir yapıya da sahiptir. Diyalektik bir yapı içinde, *rperti* ve dehşet verdiği kadar egemenlik ve kudret unsurlarıyla da karakterize olan kutsalın kaynaklık ettiği bu duygular, dinî inancın oluştuğu zemini de göstermektedir. Kutsalı ontolojik olarak kutsal olmayan her şeyden ayıran bu ve diğer özellikler, kurtuluşun kendisine teslimiyetle gerçekleştiği ve teslimiyetin de öznenin iradesiyle oluştuğu kaynağı oluşturmaktadır. Rasyonel ve sezgisel / irrasyonel unsurları bünyesinde barındıran kutsal, aşkın bir gerçekliğin bilgisini vermekte, kutsalı tecrübe eden kişide *numinous* / yaratılmışlık duygusunun yaşanmasına neden olmaktadır. Tecrübe eden bireyin akıl ve bilinç düzeyinde daha önce karşılaşmadığı kutsal bu anlamıyla sıradan bir bilinmezlikten çok ne olduğuna dair sorunun cevaplanamadığı bir *gizem* olarak anlam kazanmaktadır (Kalın, 2014: 107).

Kutsalı, kutsal olmayan / profan ile zıtlık içinde değerlendiren Mircea Eliade'ye göre kutsal, profandan *tamamen ayrı* olarak yaşanan bir durumdur. Bu Otto'da *ganz andere / kökten ve tamamen farklı* olan şeyin karşılığıdır (Eliade, 2017: 14). Kutsalın g ve kuvvetten önce *gerçekliğe* dayandığını ifade eden Eliade, kutsalın kendisini doğal olan her şeyden farklı bir gerçek olarak gösterdiğini ifade etmektedir (Adıbelli, 2011: 94).

Kutsalın inşa ettiği hayat, bir yandan coşku ve hayranlık verirken diğer yandan da korkutucu bir farklılığa sahiptir. Kendisini doğal gerçeklerden tamamen ayrı bir gerçek olarak sunan kutsal, tarihsel koşulların etkisinde ve belirli tarihsel dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Zaman, mekân, mit, ayın, kişi, nesne, simge, kozmoloji, hayvan ve bitki gibi birçok farklı somutlukta tezahür etmesini *hiyerofani* olarak isimlendiren Eliade, bu hiyerofanilerin ortaya çıktığı bağlama göre yerel ve tarihsel olduğunu belirtmektedir (Eliade, 2014: 27-29).

Gündelik hayat içinde oluş – yok oluş şeklinde ileriye doğru giden bir durumun ifadesi olan profana karşı kutsal döngüsel bir süreklilik içinde varlık kazanan ebedi olma durumunu belirtir. Bu bağlamda kutsal bâkî ve gerçek olanın, profan ise fani ve aldatıcı olanın özelliğidir. Dolayısıyla kutsal, varlık sahasına çıkanın karşılığı, profan ise var olmayanın karşılığı olmaktadır (Adıbelli, 2011: 102).

4.2. Kutsal Olmayan

Kendisi dışında kalan ve öteki olarak kabul edilmiş olandan ayrılmış olan kutsal, böylelikle kendisini bir sınır içinde konumlandırarak anlam kazanmaktadır. Kutsalın içeriğinde bulunan *kendisinden başka bir şey olma* durumunu barındırmayan ve sadece kendisi olarak kalan her şey profan olarak kabul edilmektedir. *Tapınanın dışında kalan* anlamında profan, ihlal edildiği durumlarda yaptırımın uygulanmadığı ve bu dünyaya ait olan nesne, kişi, olay ve olguları ifade etmektedir. Sıradan ve alışılmış olanı belirten profan, ilkel dönem inançlarının aksine monoteist dinler içinde kutsaldan daha geniş bir alana yayılmıştır (Demirci: 2025).

Manevi olana yüklenen anlam temelinde zihinsel olarak da inşa edilen kutsal-profan ayrımı (Bulaç, 2012:167), gündelik eylemlerin sıradan fizyolojik davranışlar olmasıyla manevi anlam yüklenmiş ilahî boyutlarını ayıran bir eşik olarak kabul edilmektedir. Bu eşığın dışında kalan profan, kozmolojik ve tinsel değere sahip olmayan, herhangi bir *şifre* taşımayan, ışık geçirmez, donuk, dilsiz ve hareketsiz bir dünyadır. Büyüsü bozulmuş bu profan dünyada hakikat göreceli bir hale gelmiş, tarihin yegâne öznesi olarak insan öne çıkmış, kutsal inancı özgürlüğün önündeki en büyük engel olarak görülmüş, doğum, evlilik ve ölüm gibi âdetler ritüel özelliklerini kaybetmiş ve sadece bireyi ilgilendiren, toplumdan bağımsız uygulamalar olmuştur (Eliade, 2017: 157-164).

Profan, var olmayanın, göreceli ve sonlu olanın, maddi ve fizik olanın karşılığı olarak kullanılmakta ve bu özelliklerin her birinin zıttı olarak var olan, sonsuz ve mutlak olanla metafizik olan ise kutsalı belirtmektedir. Kutsal ruhu temsil ederken kutsal olmayan maddeyi temsil etmektedir (Eliade, 2014: 51-52). Kutsalın olağanüstü oluşuna karşı kutsal olmayan sıradan ve doğal olanı ifade etmekte, kutsalın hakikati, gücü, gerçekliği ve kalıcılığı temsil ettiği yerde kutsal olmayan geçici, güçsüz ve gerçek dışı olanla irtibatlandırılmaktadır (Eliade, 2017: 15-16).

Rudolf Otto'da profan, kutsalın ifade ettiği insanüstü ve doğaüstü anlamdan ayrı olarak seküler, doğal ve dünyevî olanı ifade ederken Durkheim'da toplumsal

sistemin kaynağı olarak kabul edilen *sosyal düzenin* ihlal edilmesi olarak anlaşıl-
maktadır. Kutsal ve profan arasındaki bu karşıtlık içinde profan mabedin dışı ola-
rak değil sosyal düzenin sembolü olan mabedin yıkılmasının faili olarak kabul edil-
mektedir. Bu bağlamda kutsalın saf ve el değmemiş karakterine karşı profan sosyal
düzeni tehdit eden kirlenmenin sembolü olmaktadır (Kuşçu, 2011: 174).

4.3. Kutsalın Tezahürleri

Profan dünyadan ayrılmış olan kutsal, sınırları kendine göre belirli bir alan
içinde var olur. Dinsel deneyim, kutsalın sınırları içinde bulunan bu alanda ger-
çekleşenlerin tecrübe edilmesiyle ilgilidir. Buradaki tecrübe ise kutsalın kendisini
somut bir varlıkta dışa vurup *tezahür etmesiyle* gerçekleşmektedir. Farklı dinlerde
farklı şekillerde gerçekleşebilen kutsalın tezahürü, sonsuz sayıda olabilecek bir çe-
şitliliğe sahiptir (Durkheim, 2018: 41).

Kutsalın sirayet edici özelliği, onun bulunduğu ve tezahür ettiği mekânın, za-
manın, nesnenin ve kişinin de kutsal bir karakter kazanmasına yol açmaktadır.
Farklı dinlerce kutsal kabul edilen ibadet mekânları, bayram günleri, kutsal nesne
ve kişiler, birer hiyerofani olup kutsalın tezahürleri olarak anlam kazanmaktadır.
Kutsalın hiyerofaniler aracılığıyla tezahür etmesi, onun doğrudan ve saf bir şekilde
algılanamamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla kutsal *tezahürleri vasıtasıyla*
faaliyet göstermektedir (Cox, 2004: 212).

4.3.1. Kutsal Zaman

Zamanın kutsal bir anlam ifade etmesi onu *ilksel ve mitsel* bir anla irtibatlan-
dırmaktadır. Bu ilksel zaman *şimdiki zaman* haline getirilebilmekte ve geri döndü-
rülebilir bir niteliğe sahip olmaktadır. Zamanın bu şekilde kökene ait kılınması onu
her şeyin ilk defa gerçekleştiği *başlangıca* sabitlemektedir. Bu şekilde ontolojik ola-
rak farklı bir anlam ifade etmekte ve geri döndürülemez olarak kabul edilen *süre-*
den ayrılmaktadır. Tükenmeyen, değişmeyen ve kusursuz olanı ifade eden kutsal
zaman, periyodik olarak yinelenmekte, bayramlar, erginlenme törenleri, doğum,
ölüm, evlenme ve kralların tahta çıkışı gibi olaylar kutsal kozmosla irtibatlandırıl-
arak zamanın ilk defa yaratılıp ortaya çıktığı anla ilgili kabul edilmektedir (Eliade,
2017: 63-64).

İçinde bir ritüelin gerçekleştiği zamanı ifade eden *hiyerofanik zaman*, kutsal ol-
mayan zaman içinde dönemler halinde bulunmaktadır. Kutsal zaman dönemleri
arasına kutsal olmayan zaman girmiş olsa bile ortak ontolojik kökene ve mitsel ilk
zamana aidiyet bu dönemleri birbirine bağlamaktadır. Bir kutsal günden sonrakine
veya bir bayramdan diğerine geçişte mitsel zaman *bugüne* getirilerek yinelenir. Ri-
tüel aracılığıyla kutlanan zaman ne kadar eski olursa olsun şimdiki zamana taşınır.
Kökene ait mitsel zamanda gerçekleşen olay sadece kutsanmakla ve kutlanmakla
kalmayıp bugünkü şimdiki zaman içinde gerçekten yaşandığına da inanılmakta-
dır. Yaratılışın yeniden tekrarlandığı, günahlardan arınmayı ve hastalıklardan kur-
tulmayı sağlayan bu kozmik başlangıç zamanında insanların kaderleri

belirlenmekte, kutsal ataların veya Tanrı'nın zamanın ilk defa yaratıldığı başlangıçta yaptığı davranışlar ayin veya ritüeller aracılığıyla taklit edilmektedir. Böylelikle içinde Tanrı'nın veya kutsal ataların bulunduğu mitsel zaman yeniden oluşturulmaktadır.

Tabiatın yeniden doğuşunun ve zamanın döngüsel olarak bugünde yeniden başlıyor olmasının modern öncesi dönemde anlaşılma biçimlerinden biri olan tabiat bayramlarının günümüzdeki karşılığı olarak Nevruz Bayramı'nı görmek mümkündür. Zamanın döngüsel tekrarına bağlı olarak sonsuzluğun tecrübe edildiği bir ânu sembolize eden Nevruz, baharın gelmesi ve tabiatın yeniden doğuşuyla birlikte yaşamsal döngünün ve hayatın sonsuz bir şekilde tekrar tekrar yaratıldığı sonsuzluk zamanının başlangıcı olarak sembolik bir anlam evreni içinde yorumlanarak kutsallaşmaktadır. Nevruz Bayramı kutlamaları bağlamında tecrübe edilen sonsuzluk zamanı, Tanrıyla ve kutsalla olan bağı güçlendiren, kutsala yaklaşmanın aracı formu olarak anlam kazanmaktadır.

4.3.2. Kutsal Mekân

Kutsalın tezahür ettiği her hierofani, kendisinde ortaya çıktığı mekânı dönüştürerek profan bir mekânın kutsallaşmasını sağlar. Kendisinde kutsalın tezahür ettiği mekân mitsel bir anlamla yüklü olarak ruh taşıyan canlılığa bürünür. Her şeyin ilk defa gerçekleştiği arketipin yaşam alanı olan bu mekân, kendisini çevreleyen kutsal dışı ortamdaki soyutlanarak ayrılmıştır. Sonsuz bir güç ve güven duygusu içeren yapısıyla hierofani burada sürekli kendini gerçekleştirir. Ne kadar çok çeşitli olursa olsun insanın kendisine dahil olabildiği ölçüde kutsalın gücünden faydalanabildiği bu mekânların ortak ayırıcı özelliği kutsalla teması geçmenin imkânlarını barındırıyor olmasıyla ilgilidir (Eliade, 2014: 356).

Dünyanın kuruluşuyla ortak bir ilksel zamana ait olan kutsal mekân, *gerçekten var olan* bir yapıya sahiptir. Hakikatin kendi içinde veya üzerinde tecelli etmesiyle insanın kendisinden hareketle konumunu belirleyebileceği bir *sabit noktayı* ifade etmektedir. Herhangi bir merkezin olmadığı ve bundan dolayı hiçbir yönün belirlenemediği sonsuzluk içinde *dünyayı ontolojik olarak inşa eden* bu mekân, insanın varoluşsal anlamını keşfetmesinde de hareket edeceği zemini ifade etmektedir. İnsanın kendi içinde yaşayacağı dünyayı kurabilmek için, kendisinde yerleşik olarak bulunacağı merkezin belirlenmesi, kaotik türdeşlikten uzaklaşıp yönün belirlenmesi ve dünyanın kurulmasıyla birlikte *hakikaten yaşamının* başlamasını sağlamaktadır. Bu yönüyle mekân değer yüklü olarak var olmaya başlamaktadır.

Kutsal mekân *bize ait olan ve dünyanın merkezinde bulunan* sabit noktayı belirtmektedir. Merkezde bulunması, gök, yer ve yeraltı arasında bağlantı kurulmasını sağlamaktadır. Bir ülke, bir kent veya bir mabet dünyanın merkezi olabilmektedir. İçinde yaşayan toplumun kutsala yakın olma isteğiyle ilgili olarak bu mekân, makrokozmos olan evrenin mikrokozmos şeklinde bir sembolünü ifade etmektedir. Bulunduğu konumda merkezi belirleyen mekânın kutsal yapısı, aşkın dünyayla

iletifimin sağlanmasını da gerçekleştirmekte, bu bağlamda kutsal yapının her katı ggn katlarıyla benzer Şekilde kozmik düzenin bir parçası kabul edilmektedir. Bir yandan etrafını çevreleyen *düşmanlardan* ayrılan bu mekân diğer yandan kutsalın sirayet edici özelliğiyle etrafındaki dünyayı da *fetihler* yoluyla kutsallaştırmaktadır (Eliade, 2017: 40-41).

Türklerin tarih sahnesine çıkışının anlatıldığı mitolojik kaynaklarda Ergenekon Dağı temel öneme sahip bir mekân olarak merkezi bir konuma yerleşmektedir. Altay Türklerinde her kavmin bir dağa sahip olması onların Tanrıya ve kutsal varlıklara olan yakınlığını sağlarken ilgili dağlar birer *mukaddes mekân* karakteri kazanmakta ve buralar insan gibi canlı kabul edilmektedir (Uzun, 2022: 307). Balıklıgl ve Hacı Bektaş Veli Dergâhı gibi günümüzde de varlığını devam ettiren mekâna kutsallık atfedilmesine dair inanışlar, hem ilgili mekânın hem de orada mezarı bulunduğuna inanılan Őahısların kutsallığına yapılan referanslarla yeni anlam setleri içinde yorumlanmaktadır. Ziyaret fenomeni olarak teşekkül eden bu inanç ve uygulamaların bir yandan bireysel tecrübe dünyasında i huzuru sağlayan bir faktör olurken diğer yandan da birer sosyalleşme mekânı olarak mekânlara yüklenen kutsal anlam dünyalarının ortaklaşa paylaşıldığı ve üretildiği tecrübe dünyaları oluşturduğunu söylemek mümkündür.

4.3.3. Kutsal Nesne

Kutsalın kendisinde açığa çıktığı alanlardan biri de nesnelerdir. Olağanüstü bir gücü içinde barındırdığı düşünülen nesnenin kutsallığı bizatihi kendisinden değil sahip olduğu gcten kaynaklanmaktadır. Bu gücü, nesneye sahip olan ya da nesneye temas edenlerin ilahî olanla iletifime geçmelerine imkân vermekte, nesneyi kendine ait kabul eden toplumsal yapılara aidiyeti gerçekleştirmekte ve kolektif bir inanç dünyasının sembolü olarak anlam kazanmaktadır.

Kendileriyle temas etmenin öncesinde bazı ritüellerin gerçekleştirilmesi gereken kutsal nesnelere, kendilerini diğer her türlü nesneden ayıran ve tabu olarak kabul edilen gerçeküstü ve mucizev bir gcle çevrilidir. Bu gücü, temasın felakete yol açmasını önlemek için öncesinde ritüellere başvurma gereksiniminin sebebidir (Demirci, 2025).

Bir nesnenin kutsallığı, onun muhafaza edildiği yerin kutsallaşmasını ve o bölgenin kutsal bir mekâna dönüşmesini de sağlar. Buraya henüz erginleşmemiş çocuklar gibi kutsal kabul edilmeyen kişilerin yaklaşması yasaktır. Tehlikeli bir durumdan kurtulmanın yollarından biri de kutsal nesnenin muhafaza edildiği bu mekâna ulaşabilmekle ilgilidir. Bir ibadet merkezi ve güvenliğin sembolü olarak kabul edilen bu mekânda kavga etmek gibi toplumsal düzeni bozan her türlü davranıştan uzak durulmalıdır. Bu durum, hastalıkları ve yaraları iyileştirdiğine inanılan, savaşlarda gücü, kuvvet ve cesaret verip düşmanın cesaretini kıran nesnenin kutsallığından dolayıdır. Bir toplumsal grubun kaderinin kendisine bağlı olduğu bu kutsallık nedeniyle kutsal nesnenin kaybolması veya bir zarar görmesi, grubun

başına gelebilecek en büyük felaket olarak kabul edilmektedir (Durkheim, 2018: 120).

Türk-İslam inancı doğrultusunda günümüzde Topkapı Sarayı bünyesinde ziyarete açılan *kutsal emanetleri* bu bağlamda birer kutsal nesne olarak görmek mümkündür. Yılın belirli dönemlerinde ziyaretçilerin yoğun ilgisiyle karşılaşan bu nesnelere görüp dokunmadan önce temizlik gibi ritüellerin gerçekleştirilmesi, ziyaret esnasında yaşanan yoğun mistik deneyim ve sonrasında tecrübe edilen kutsallık, nesnelere verilen kutsal anlamın bir yansıması olarak kabul edilmektedir.

4.3.4. Kutsal Şahıs

Muğlak ve müphem özelliklere sahip olan kutsalın aynı anda karakteristik olarak barındırdığı birbirine zıt unsurlar, aynı zamanda birbirini tamamlayan özellikleri de ifade etmektedir. *Fascians* yönü cezbeden, büyüleyen ve kendinden geçiren ve buna bağlı olarak bağışlayıcılık ve sevgi tarafını; *tremendum* ise korku, ürperti ve haşyete bağlı olarak af dilenen, öfkesinden çekinilen tarafını belirtmektedir (Caillois, 2023: 42). Zıtların birliğine dayalı bu yapı, kutsal olarak kabul edilen kişilerde açık olarak kendini göstermektedir.

Kutsalın *kötücül* anlamına dayalı olarak kutsal kabul edilen kişiler yeni doğum yapmış veya âdet gören kadınlardır. Bunlar kendilerinde bulunan *lekenin* başkalarına ve etraflarına bulaşmasını önlemek için tecrit edilmektedirler. Ürünün bereketini azaltan, bitkileri ve ağaçların meyvelerini kurutan, tohumları kısırlaştıran, demir ve tunç madenlerinin paslanmasına ve kovanların içindeki arıların ölümüne sebep olan şey âdet halindeki kadının kanıdır. Murdar ve kirli olarak kabul edilen loğusa kadının çocuğuyla birlikte belirli bir süre kapalı bir yerde kalmaları ve dışarıya çıkmamaları, uğursuzluğun önlenmesi için bir tedbir olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte ilk defa âdet gören genç kızın kanı, ilksel bir kökenle bağlantısı kurularak bekâret kanıyla birlikte tedavi edici özelliği sayesinde hastalıkların ve murdarlıkların ortadan kaldırılmasında kullanılmaktadır. Bu bağlamda ilk defa doğum yapan bir kadının ilk kanı da *en tiksindirici olan devanın en etkili olabil-diği* düşüncesine bağlı olarak rağbet görmektedir (Caillois, 2023: 50-51).

Kutsalın cezbeden yönünün kişilerin kutsallaşmasıyla ilgili tarafı da toplumların kendi içlerinden çıkardıkları *karizmatik kişiler* olarak ifade edilebilmektedir. Max Weber'de otoritenin temellerinden birini ifade eden karizma, bir kişinin veya onun tarafından ortaya çıkarılan düzenin *istisnaî kutsallığına* bağlı bir yapıyı göstermektedir (Weber, 2018: 335). Toplumun harekete geçiren ve kendisinde üstün nitelikler olduğu varsayılan karizma sahibi bu kişi, Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak toplumu yöneten otorite olmaktadır. Sıradan bir insan olağanüstü bir zamanda kurtarıcı şeklinde vasedilebilecek davranışlar ortaya koyarak sıradanlığını kutsallığa dönüştürerek dini saygıya benzer bir saygının konusu olmaktadır. Toplum tarafından kutsallaştırılarak yüceltilen bu kişiyle toplumun sıradan üyelerinin ilişki biçimi de kutsallık çerçevesinde şekillenmektedir. Kendisiyle doğrudan

temas kurulamamakta, temsilcisi aracılığıyla istek ve dilekler iletilmekte, doğrudan temas kurulduğu durumlarda da her zamankinden farklı bir dil ve mimikler kullanılmaktadır. Bu tecrùbe esnasında hissedilen duygu, dinî hisse benzer özellikler göstermektedir.

Kutsalın ilahi bir sembolizm içinde açığa çıktığı kategorilerden biri olan kutsal şahıs anlayışının günümüzdeki en önemli yansımasını, geçmişten gelen bir inanca bağlı olarak *Hızır* inancı oluşturmaktadır. İnsanların hayatını kolaylaştırmak, düzene sokmak ve tabiatı yönetmekle Allah tarafından görevlendirilen Hızır, iyileri ödüllendirip kötùleri cezalandıran, kaotik durumlarda insanlara yardım eden ve savaşlara katılarak kazanmayı sağlayan kutsal şahıs inancının en önemli temsilcisi olmaktadır. Giydiđi elbiselerin rengine bağlı olarak yeşil ve beyaz renklerin de kutsal bir anlam kazanmasını sağlayan Hızır, ölüp dirilen doğanın döngüselliğini ve sonsuzluğu sembolize eden güç olarak kutsal bir referans noktası oluşturmaktadır (Kaya, 2022: 75).

4.4. Kutsalın Yansıması

Dođal dünyada saf bir şekilde bulunmayan kutsalın hierofaniler aracılığıyla somutlaşarak tezahür etmesine benzer bir şekilde onu yansıtan olgular da kutsalın tecrùbe edildiği anlam dünyasını göstermektedir. Ses, frekans veya ışığın bir engele çarparak görünür ve duyulur olmasıyla ilgili olan yansıma, yansıyan şeyin kendisine ait temel özelliklerini koruyarak çarptığı nesne aracılığıyla ortaya çıkmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda mitler, ritùeller ve ayinler kutsalın kendisine ait özellikleri koruyarak yansıtan olgular olarak anlam kazanmaktadır.

4.4.1. Mit

Genel anlamıyla *insanlık, toplumsal hayat, doğa ve evrenin anlamına dair yaygın inançları içeren, doğaüstü varlıkların yer aldığı kutsal anlatıları* ifade eden mit (Outhwaite, 2008: 499-500), toplumların hayal güçleriyle şekillenen alegorik ifadeler olarak bilinmektedir (Özüdoğru, 2022: 155). Mitin sahip olduğu önem, kültürel bir grubu tanımlayan ve grubun paylaştığı inanç ve değerleri içermesiyle ilgilidir. Bu bağlamda mit, bir topluluğun kendisi hakkında benimsediği ve anlatı şeklinde ortaya konan bir dizi inancı ifade etmektedir.

Kutsal bir öyküyü anlatan mit, başlangıç zamanındaki bir olayı anlatarak gerçeğin nasıl hayata geçtiğine dair bilgiyi bugüne ulaştırmaktadır. Dünyayı bu şekilde inşâ ederek her türlü anlamlı insan eyleminin örnek modelini göstermektedir. Miti bilmek olay, olgu ve nesnelere kökeninde bulunan sırrı öğrenmektir. Tarihin başlangıç zamanında Tanrular tarafından yapılmış olan davranışların tekrarlandığı mit, kutsal olması dolayısıyla *bir hakikati* ifade etmektedir. Bu kutsallıktan dolayı mitte anlatılan kişiler *ilahî*, doğaüstü ve gökle bağlantılı olan, halkını canavarlardan, içinde buldukları zor durumdan, kıtlıktan veya başka belalardan kurtaran soylu kahramanlardır (Eliade, 2021: 17-21).

Kültürel yeniden üretimin aracı olarak mit, bilginin standardize edilmesinde, saklanmasında ve kuşaklar arasında aktarılmasında rol oynamaktadır. Topluluk üyeleri arasında ortak bir zihin dünyası kurarak ortak anlamlar aracılığıyla topluluklar arasında sınırlar oluşturmaktadır. Kolektivitelerin oluşmasında, içermeye ve dışsallaştırmada oynadığı rolle anahtar bir konumda bulunan mit, söylemlerin üretilip sürdürülmesinde, düşünce ve anlam dünyalarının oluşturulmasında ve özellikle *kaostan kozmos yaratılmasında* önemli bir etken olmaktadır. Gruba özel nitelikler atfederek oluşturduğu *biz* duygusu ile topluluğun diğerlerinden ayrılmasını sağlamakta, toplumsal stres ve gerilim yaşanan zamanlarda dayanıklılık sunarak topluluğun bir arada kalmasını sağlayan bir fonksiyon görmekte ve değerler hiyerarşisi oluşturarak öncelikleri de belirlemektedir. Kurduğu anlam dünyası içinde bir yandan kimlik aktarımının aracı olurken diğer yandan da oluşturulacak yeni kimliklerin anahtar kodlarını vermektedir (Schöpflin, 2013: 20-22). “Biz”i tanımlayıp belirli bir sınır içinde anlamlandırarak toplumsal aidiyet biçimlerinin şekillenmesine etki ederken aynı zamanda benliğin tanımlanmasına da yardımcı olmaktadır. Ortaklaşa yaşanan tecrübeyi tekrar ederek kimliği güvence altına alan bilginin aktarılması sürecinde kutsal bir anlatı oluşturmakta böylelikle grup içinde ortak bir eylem motivasyonu oluşmasına etki ederek yaşamın anlamına dair kolektif bir bilincin oluşmasında rol oynamaktadır (Assmann, 2015: 151).

Ergenekon Dağı'nın kutsal bir mekân olarak anlam kazanmasına imkân sağlayan temel motiflerden biri, Türklerin yaratılışıyla ilgili olarak kabul edilen mitolojik anlatılardır. Bir yandan yaratılışın kökenine dair bilgi veren mitler aynı zamanda dünyanın sonuna dair yaşanacak olaylara dönük de bir ilginin de konusunu oluşturmakta ve bu bağlamda *tufan sembolizmi* dünyanın sonunu anlatan bir gerçek hikâyeye dönüşmektedir. Bu bağlamda Dede Korkut masallarından Ergenekon ve Oğuz Kağan destanlarına uzanan süreçte gerçekliği söylemsel bir alanda yeniden üreten mitler, kolektif hafızanın ve ortak bilincin şekillendiği inanç evreninin temel unsurlarından birini oluşturmaktadır.

4.4.2. Sembol

Etimolojik köken olarak sembol, Yunanca'da birbirine eklenen *iki kırık parça* (*sumballein*) anlamıyla, *yeniden birleştirildiklerinde ortak bir kökene sahip olduğunu ispat eden kırılmış bir nesnenin iki parçasını* ifade etmek için kullanılmıştır. Bir tür tanıma ve tanınma işareti niteliğindeki nesneyi ifade eden sembol modern kullanımda *başka bir şeyi temsil eden bir şey, duyuyla ifade edilemeyen bir şeyi temsil eden somut nesne* şeklinde ifade edilmektedir (Adıbelli, 2011: 130). Semantik anlamda rüya veya mitin en küçük anlam birimi olarak kabul edilen sembolün, kendisini işaret ettiği dış dünyadaki karşılığı olan göndergeyle olan ilişkisi, her ikisine atfedilen niteliklerden kaynaklı bir çağrışım ile bağlantılıdır (Marshall, 2020: 647). Ortaklaşa paylaşılan normlar sayesinde sembol *bir anlamı iletmekte kullanılan gösterge veya eylemi* ifade etmektedir. Anlam iletimine dayalı özelliği de başka bir şeyi temsil etmesinden kaynaklanmaktadır (Edgar ve Sedgwick, 2017: 365).

İnsanın somut tecrùbesini aşan bir gerçekliğe sahip olmasıyla bir tür dünya kurma aracı olan sembol, temsil ettiği şeylerin fiziksel görünüşlerinden daha fazlasını ifade etmektedir. Birbirine zıt özellikler sergileyen ve insan aklının sınırları dahilinde bir araya gelmeleri mümkün olmayan olguları ortak bir dünyaya taşıyarak birleştirmekte ve buna bağlı olarak da aynı anda birçok anlamı bünyesinde barındırmaktadır. Birbirlerinden farklı özelliklere sahip gerçeklikleri belirli bir bütün içinde anlamlı bir yapıya kavuşturarak sistematize ederek *paradoksal veya başka türlü ifade edilmesi imkânsız olan mutlak gerçekliğin bazı yapılarını* ifade etme kapasitesine sahip olan sembol, beşerî varoluş ile kozmik yapılar arasında bağlantı kurarak insanın ontolojik bir güven içinde bulunmasına da imkân sağlamaktadır (Adıbelli, 2011: 143-145).

Sembol profan bir şeyi aşkın bir gerçekliğin parçası haline getirirken aynı zamanda insanın kutsalla olan ilişkisine de süreklilik kazandırmaktadır. Kendisini meydana getiren unsurların bir araya gelmesinden daha fazla bir anlam ifade ettiği için toplumsal bir bağlama yerleşik olarak paylaşılan bir anlam sistemi oluşturmaktadır. İçinde gerçekleştiği kültürel ortama bağlı olarak geçmişle bağlantı kurmakta ve kolektif hafızayla ilişkisine dayalı olarak ortak bir tarih, bilinç ve toplumsal bağ meydana getirmektedir (Moeschberger ve DeZalia, 2014: 3).

Bilincin bireysel süreçlerini aşarak toplumsal bir bağlamda anlamın üretilmesi ve üretilen bu anlamın kolektif bir paylaşımına konu olması, sembolün toplumun çeşitli katmanları ve kuşaklar arasında taşıyıcı bir rol üstlenmesiyle gerçekleşmektedir. Sembolik gerçekliklerin toplumsal bir paylaşımın konusu olabilmesi, kültürel bir arka planın ortak birikimiyle gerçekleşmektedir. Dolayısıyla ortak anlam üretimini sağlayan sembolik yapıların toplumsal bir mutabakat ile inşâ ettiği dünya, kolektif ve kültürel hafızanın kodlarıyla oluşturulan paylaşımına dayanmaktadır. Bu bağlamda sembolün anlamı, ona bu anlamı yükleyen ve ortaklaşa kabul edenler tarafından oluşturulmaktadır. Ortak bir geçmişten paylaşılan bir geleceğe kadar zamanı ve geçmişte ve bugünde üzerinde yaşanan ve anlamlı kabul edilen mekânı organize bir bütünlük içinde birleştirerek değerli kılan sembol, bir bütün olarak kültürü oluşturan bir örüntü olarak da belirginleşmektedir. Sahip olduğu gerçekliğe toplumsal bilinç yapılarında kavuşarak dilden kıyafete, sanattan mitosa kadar bütün kültürel unsurlarda yansımaları bulmakta, kimliğin sosyal olarak inşâ edildiği yapıların da temsilcisi olmaktadır (Kıraç ve Karasoy, 2020: 21-23).

Ortak bir duyusal evreni ifade eden semboller bir bayrakta olduğu gibi geçmişten geleceğe uzanan kutsal birliği ifade ederken aynı zamanda bizi ve bizden olmayanları ayıran sınırın da ifadesi olmaktadır. Geleneksel bir kıyafette aidiyetin anlamını barındırırken bir yılan figüründe kötülüğün işareti olan ve kendisine karşı mücadeleyi kutsal bir anlama yükselten kolektif bütünlüğü de ifade etmektedir. Bu bağlamda mimari bir eserden çocuklara verilen isme, üzeri resim işlemeli bir kumaştan iktidarın yansıdığı bir armaya kadar gündelik hayat içindeki her unsur ortak anlamın inşâ edildiği birer kültürel form olarak kabul edilmektedir.

4.4.3. Ritüel

Bir topluluğun üyelerinin periyodik olarak buluştuğu, belirli zamanlarda yerine getirilen ve sembollerin kullanıldığı tekrarlanan davranış modelleri olarak ifade edilen ritüel (Marshall, 2020: 623), topluluğa aidiyeti ve buna bağlı olarak da sosyal entegrasyonu sağlayan eylemler bütünüdür. Bununla birlikte ritüel kutsal ve doğaüstü bir dünyayla kurulan ilişkiye de gönderme yaparak belirli dönemlerde kolektif olarak tekrarlanan davranış örüntülerini kozmik bir evrene referansla anlamlandırmaktadır.

İnananların kolektif uzlaşıyla sembolik bir anlam yükledikleri geleneksel uygulamalar şeklinde tanımlanan ritüel (Olgun, 2016: 84), kolay değişmeyen, belirli bir sürekliliği olan hareket tarzları yanında doğaüstü ve kutsala dair inançlara ilişkin törenleri de ifade etmektedir (Özbudun, 1997: 17). Ritüel içinde, katılanların dünyasında anlamlı olan sembolik ve paylaşılan bir dil kullanılmaktadır. Bu sembolik dil, her bireyin bilinçli kabulünden geçerek ortaklaşa paylaşılan bir değer sistemi inşâ etmekte ve böylelikle grup bilincini ve birlikteliği sağlayan duygusal bir kanal oluşturmaktadır. Belirli aralıklarla belirli dönemlerde tekrar edilmesi, geçmiş ve bugün arasında bir bađ kurarak ortak bir tarih, kùltür ve inanç evreni oluşturarak kolektif hafızanın devamını ve aktarılmasını sağlamaktadır. Sosyal ilişki ve bağların yenilenip sağlamlaştığı ritüel sırasında ilksel bir zamana ve mekâna gönderme yapılarak toplumsal kimliklerin inşâ edildiği muhayyel gerçeklikler oluşturulmaktadır. Grup üyelerini birleştirip üye olmayanları dışarıda tutarak özgül bir cemaat oluşturan ritüel, ortak duygusal tecrübelerle yeni kolektiviteler üreterek topluluğu mitsel bir varlık zemininde tekrar tekrar üretmektedir.

Sahip olduğu kolektif özellikler sayesinde toplumsal bilinç yapılarının oluşturulmasını sağlayan ritüel, topluluğun simgesel sınırlarını da belirlemektedir. Bu sınırın ortaklaşa kabulü, toplumsal gruba karşı sahip olunan duyarlılığı yükseltmektedir. Her katılımcı bireyin toplumsal bilincinin yükseltilmesine dayalı bu özellik, ritüel aracılığıyla topluluğun dahil olduğu durumu haklılaştırmaktadır. Bir tür *politik din* olarak ifade edilen bu haklılaştırma, toplumsal davranışın temelini oluşturan bir meşruiyetin kaynağı olmaktadır (Cohen, 1999: 54). Ritüelle çizilen simgesel sınır, bir yandan topluluğu bir arada tutarken diğer yandan da diğer topluluklardan ayırıcı özellikler göstererek kolektif bir kimlik oluşumunu da sağlamaktadır. Grup üyelerini anomi ve yabancılaşma gibi olumsuzluklara karşı koruyucu bir etki göstermekte, aynı zamanda üyelerin toplumsal statü ve rollerini belirleyerek bunlar arasındaki geçişin şartlarını da simgesel olarak göstermektedir (Karaman, 2010: 232).

Kendine ait düzenin değişmezliğine bağlı olarak kozmosun bir yansıması şeklinde kabul edilen ritüel, kuşaklar arasında bilgi aktarımına aracılık da yapmaktadır. Bu değişmezlik, aktarımında aracılık ettiği bilginin, üzerinde uzlaşmaya varılmış kanonik bir özelliğe sahip olduğunu da göstermektedir. Düzenli tekrarlarla

aktarılan bilgi sayesinde kültürel kimlikler ve buna bağlı olarak da *dünyanın düzeni* korunmuş olmaktadır (Assmann, 2015: 65).

Doğumla birlikte çocuğa verilen anlama bağlı olarak kırık çıkarma, evlenmeyle ilgili kız isteme ve düğün âdetleri, birini uğurlarken arkasından su dökme ve cenaze törenleri ve yas tutma pratikleri gibi birçok eylem, toplumsal olarak paylaşılan anlam katmanları içinde her biri kolektif bir bütünlüğü yansıtan ritüeller olarak kabul edilmektedir. Bu ritüeller bir yandan evlilik gibi yapılan bir eylemi meşru ve toplumsal olarak kabul edilen bir kategoriye yükseltirken bir yandan da kolektif kimlikleri oluşturan alanlar belirleyerek kabul ve dışarıda bırakmanın sınırlarını oluşturan kutsal eylemler dizgesini ifade etmektedir.

Sonuç

Birey ve toplumların hayatında oldukça önemli ve vazgeçilmez bir konum işgal eden din, kaynağına ve ne olduğuna dair özsel anlamına nispetle ele alınarak din bilimlerinin konusunu oluştururken bireysel, tarihsel ve toplumsal varoluş, anlaşılma ve tecrübe şekillerine nispetle de beşerî bilimlerin konusu olmaktadır. Bir yüce Tanrı anlayışına sahip olan ve olmayan farklı dinlerden söz etmek mümkünken kutsal anlayışına yaslanmayan herhangi bir dinî inanç ve anlayıştan bahsetmek mümkün değildir. Bu anlamda dinler hayatı, dünyayı ve dünya içindeki olay, olgu ve nesnelere en kuşatıcı anlamda kutsal ve kutsal-dışı temeline yerleştirerek yorumlamaktadır. Bu yorumlar ise birey ve toplumların içinde bulunduğu sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal vb. bağlamlara, tecrübe şekillerine ve dünyayı anlama biçimlerine bağlı olarak farklılaşmakta ve hem bir toplumdaki diğerine başka anlam evrenleri içinde anlaşılırken hem de aynı toplumun farklı kesimlerindeki inanlar tarafından farklı şekillerde yorumlanabilmektedir. Değişen zamanla birlikte dönüşen anlam yapıları, dinlerin de anlaşılma biçimlerine etki etmekte ve dinin zamana ve şartlara bağlı yeni yorumlarla birey ve toplumların hayatındaki yerini muhafaza etmesine imkân sağlamaktadır. Aşkın bir gücün merkeze alınarak dünya ve olayların yorumlandığı dinî tecrübe alanı, birey ve toplumların içinden geçtikleri zamanlarda onlara sunduğu ontolojik güvenlik hissi, ölüm ve sonrası gibi nihaî sorulara verdiği cevaplarla sağladığı epistemolojik zemin ve gündelik hayatın pratize edildiği yapılar içinde kodladığı ahlakî değer sistemiyle kuşatıcı anlam dünyaları oluşturmaktadır. Bilimsel gelişmelerin etkisiyle modern süreçte dünyanın anlaşıldığı referans sistemi içinde dinin sahip olduğu zemin bir kaymaya uğramış olsa da *kutsal* anlayışı farklı şekillerde varlığını devam ettirmiş, din modern ve bilimsel yaşam alanlarının sınırları içinde yeni kutsallıkların üretildiği alanlarda önemini sürdürmüştür.

Kutsalın tecrübesi şeklinde Rudolph Otto tarafından özlü bir şekilde tanımlanan din, kutsal anlayışının bireylerin zihinlerinde bulunduğu ve gündelik hayat içindeki düşünüş ve davranış biçimlerini belirleyen temel bir etkidir. Beşerî olarak inşâ edilen olgular dünyası içinde dinî tecrübenin unsurları da birer olgu olarak

inşâ ve temsil edilmekte, bu süreç bireysel zihinlerden geçerek toplumsal kolektiviteler halinde gerçeklik kazanmaktadır. Buna bağlı olarak insanların bireysel dünyalarını tesis ettikleri düzenli yapılardan toplumların medeniyetler kurduğu düzeye kadar her aşamada dini olgu ve kolektiviteler anlam oluşumunu sağlayan önemli etkenler olarak var olmaktadır. İbadet, dua, kurban gibi dinî olguların; siyaset, ekonomi, eğitim gibi seküler olguların ve bu iki kategori arasındaki ilişkilerin ifade ettiği anlamların anlaşılması, onların gerçeklik kazandığı tarihsel ve toplumsal şartlar bağlamında ele alınarak mümkün olabilmektedir. Bir olgunun dinî olarak kabul edilmesi, ona inananların öyle kabul etmesine bağlı olarak bir anlam ifade etmekte ve gerçeklik kazanmaktadır. Benzer şekilde toplumsal hayatı düzenleyen her söylemin olgusal kalıpları, onları öyle kabul eden toplumların üyeleri arasındaki kolektif anlayış temelinde oluşmaktadır. Bu bağlamda dinin bir inanış dünyası olarak toplumsal süreçlerde nasıl inşâ ve temsil edildiğini anlamak, dinin temelini oluşturan kutsalın nasıl somut bir gerçekliğe dönüştüğüne yönelik ilgiyi beslemektedir. Dolayısıyla kutsalın yalnızca soyut bir inanç alanı olmaktan çok gündelik yaşam pratikleri içinde tecrübe edilen somut ve toplumsal bir ortak anlamlar dünyası olarak ele alınmasının, literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Kutsalın zaman, mekân, nesne, şahıs, mit, ritüel ve sembol üzerinden yapılan analizi dinin yalnızca bireysel bir tecrübe değil toplumsal düzeni kuran, sürdüren ve en önemlisi meşrulaştıran güçlü bir anlam sistemi olduğunu göstermektedir. Farklı tezahür biçimlerinin birlikte ele alınmış olmasıyla dini tecrübeyi bütüncül bir perspektifte yorumlamak kutsalın tarih ve kolektif hafızayla olan ilişkisini de şekillendirmekte, dini tecrübeyi yalnızca metafizik değil aynı zamanda sosyolojik bir olgu olarak da ortaya koymaktadır. Bu bağlamda dini tecrübeyi bireysel duygu ve inanç dünyasının ötesine taşıyarak toplumsal gerçekliğin ontolojik temelini oluşturan bu referans evreni, kutsalın toplumsal düzen, süreklilik ve meşruiyet sağlamadaki rolünü görünür kılmaları bakımından önemli bir kategori olarak kabul edilmektedir.

Kaynakça

- Adıbelli, Ramazan (2011). *Mircea Eliade ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Agamben, Giorgio (2013). *Kutsal İnsan*. Çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Arda, Erhan (2003). *Sosyal Bilimler El Sözlüğü*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Assmann, Jan (2015). *Kültürel Bellek*. Çev. Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bulaç, Ali (2012). *Kutsala, Tarihe ve Hayata Dönüş*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Caillois, Roger (2023). *İnsan ve Kutsal*. Çev. Haldun Bayrı. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- Cohen, Anthony P. (1999). *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*. Çev. Mehmet Küçük. Ankara: Dost Kitabevi.
- Cox, James L. (2004). *Kutsal İfade Etmek*. Çev. Fuat Aydın. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Demirci, Kürşat (2002). "Kutsiyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi C.26*. Ankara: TDV, 495-496.
- Durkheim, Emile (2018). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. Çev. Fuat Aydın. Ankara: Eskiyeni Yayınları.
- Edgar, Andrew ve Sedgwick, Peter (2017). *Kùltürel Kuramda Anahtar Kavramlar*. Çev. Mesut Karışahan. İstanbul: Açılım Kitap.
- Eliade, Mircea (2014). *Dinler Tarihine Giriş*. Çev. Lale Arslan Özcan. İstanbul: Kambalacı Yayıncılık.
- Eliade, Mircea (2017). *Kutsal ve Kutsal-Dış*. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Eliade, Mircea (2021). *Mitlerin Özellikleri*. Çev. Sema Rifat. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Geertz, Clifford (2010). *Kùltürlerin Yorumlanması*. Çev. Hakan Gür. Ankara: Dost Kitabevi.
- Glock, Charles Y. (2017). "Dindarlığın Boyutları Üzerine". *Din Sosyolojisi* Ed. Mehmet Emin Köktaş ve Yasin Aktay. Çev. Mehmet Emin Köktaş. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Gündüz, Şinasi (2009). "Kutsal Hakkında Konuşmak: Dinsel Söylemde Mitos". *Milal ve Nihal*, 6(1): 9-26.
- Hemşinli, Hakan (2021). *Öznellik ve Nesnellik Kısacasında Dinî Tecrübe*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- James, William (2017). *Dinsel Deneyimin Çeşitleri*. Çev. İsmail Hakkı Yılmaz. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Kalın, Fetullah (2014). *Rudolf Otto'da Din, Kutsallık ve Mistik Tecrübe*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Karadeniz, Sıtkı (2018). "Bir Kavram Habitusu Denemesi: Kutsal". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(56): 376-388.
- Karaman, Kasım (2010). "Ritüellerin Toplumsal Etkileri". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21: 227-236.
- Kaya, Muharrem (2022). *Mitolojiden Efsaneye*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kıraç, Ziya Kıvanç ve Karasoy, Hasan Alpay (2020). "Sembollerin İdeolojik İşlevleri". *Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Akademik Çalışmalar*. Ed. B. Küçükşaraç. Lyon: Livre De Lyon, 19-40

- Kuşçu, Emir (2011). Kutsal Kavramını Yeniden Düşünmek: Mana Modelinden Düzen Nosyonuna Doğru. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11(3): 165-186.
- Marshall, Gordon (2020). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürçü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- McGinn, Andrew R. (2014). "Rudolf Otto ve Kutsal'a Dair". *Kutsal'a Dair*. Ed. R. Otto. Çev. Sevil Ghaffari. İstanbul: Altıkırkbeş Yayın.
- Moeschberger, Scott L., ve DeZalia, Rebekah A. Philips (2014). "The Function of Symbols that Bind and Divide". *Symbols that Bind, Symbols that Divide*. Ed. R. A. Scott L. Moeschberger, 1-12.
- Nisbet, Robert (2020). *Sosyolojik Düşünce Geleneği*. Çev. Yusuf Kaplan. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Olgun, Hakan (2016). İbadet, Ritüel ve Kurban. *Milel ve Nihal*, 13(2): 82-99.
- Otto, Rudolf (2014). *Kutsal'a Dair*. Çev. Sevil Ghaffari. İstanbul: Altıkırkbeş Yayın.
- Outhwaite, William (2008). *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*. Çev. Alev Erkilet Başer vd. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbudun, Sibel (1997). *Ayinden Törene*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Özüdoğru, Büşra (2022). Toplumsal Bir Kavram Olarak Mitler ve Modern Dünyanın Yeni Mitleri. *Pearson Journal of Social Sciences ve Humanites*, 7(22): 154-166.
- Schöpflin, George (2013). "The Functions of Myth and a Taxonomy of Myths". *Myths and Nationhood*. Ed. G. Hosking, ve G. Schöpflin. New York: Routledge, 19-35.
- Tümer, Günay (1994). "Din". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.9. İstanbul: TDV, 345-349.
- Uzun, Hande Mutlu (2022). Altay Türklerinde Tabiat Kültürleri. *YAZIT Kùltür Bilimleri Dergisi*, 2(2): 299-314.
- Wach, Joachim (1995). *Din Sosyolojisi*. Çev. Ünver Günay. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Weber, Max (2018). *Ekonomi ve Toplum*. Çev. Latif Boyacı. İstanbul: Yarı Yayınları.

Çalışmanın yazarı/yazarları "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmişlerdir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.

Destek ve Teşekkür: Yazar tarafından çalışmayla ilgili herhangi bir destek veya teşekkür beyanında bulunulmamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmanın araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın/yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Yazarın Notu: Bu makale, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda, Prof. Dr. Şaban Erdiç danışmanlığında yürütölen *Devlet Televizyonu*

Olarak TRT'de Dinî Teorinin Temsili -Payitaht Abdlhamid Dizisi rneği- başlıklı doktora tezinden tretilmiştir.

Katkı Oranı Beyanı: Bu alışmanın tm blmleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

The author / authors of the study declared the following points within the framework of the "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Funding: No support was received from any institution or organization for this study.

Support and Acknowledgment: No statement of support or acknowledgement was made by the author regarding the study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this study.

Author's Note: This article is derived from the doctoral thesis entitled "The Representation of Religious Theory in TRT as a State Television -The Example of the Payitaht Abdlhamid Series-" conducted at Sivas Cumhuriyet University, Institute of Social Sciences, Department of Philosophy and Religious Studies, under the supervision of Prof. Dr. şaban Erdi.

Author Contributions: All sections of this study have been prepared by a single author.